

Рецензії

Ірина ДОМОРАД

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА КУЛЬТУРА В КАНАДІ — ВІЗІЯ РОБЕРТА-БОГДАНА КЛИМАША

Климаш Р.-Б. Українська народна культура
в канадських преріях» / Роберт-Богдан
Климаш. — Київ : Дуліби, 2013. — 322 с.

«Патріарх українсько-канадської науки» [1, с. 211—212], знаний фольклорист, науковий співробітник Центру українсько-канадських студій університету Манітоба (Вінніпег, Канада) Роберт-Богдан Климаш 2013 р. презентував український варіант своєї монографії «Українська народна культура в канадських преріях» (переклад Світлани Кухаренко; наукова редакція Марини Гримич). Праця дослідника викликає значний науковий інтерес, адже її автор є першим і єдиним східнослов'янським фольклористом, доробок якого представлено в одному з провідних етнографічних музеїв Північної Америки Канадському музею цивілізації.

Р.-Б. Климаш є тим ученим, який активно фіксував народознавчий матеріал, на основі чого захистив докторську дисертацію про особливості українського фольклору в Канаді. Дослідник став першим у цій країні дипломованим фольклористом-славістом. Наукову спадщину вченого складають не лише книги та статті — він брав активну участь у створенні аудіозаписів та відеоматеріалів про життя українців у Канаді (документальні фільми «Великдень Лучака» та «Жива книга»).

Про внесок науковця у розвиток української фольклористики свідчать також його нагороди: премія ім. Павла Чубинського (1990) від українського Товариства охорони історичних і культурних пам'яток, нагорода ім. Марюса Барбо (2000) від Канадської асоціації фольклорних студій та медаль ім. Тараса Шевченка (2007) від вінніпезького відділу Конгресу українців Канади [3, с. 307].

Праця «Українська народна культура в канадських преріях» є результатом вдумливого вивчення культури українців, які в Канаді витворили своєрідну етнічну спільноту, а їхній унікальний духовний світ має непересічне значення для сучасної фольклористики.

Автор провадив польові дослідження упродовж 1960-х рр., коли у складі експедиції Національного музею цивілізації в Оттаві відвідав кілька канадських провінцій, в яких проживало чимало українців. Фольклорист здійснював записи фольклорних текстів від перших українських поселенців, а також їхніх прямих нащадків, які представляли так звані «аграрні» хвилі еміграції. Відтак дослідникові вдалось зафіксувати цілу низку цікавих зразків українського фольклору, що побутували в умовах канадської дійсності упродовж XIX—XX століть.

Праця Р.-Б. Климаша цікава й тим, що український фольклорний матеріал проаналізовано з пози-

цій тамтешньої фольклористики. Це визнавав сам автор: «Цю книжку було написано з огляду на правила й вимоги північноамериканської фольклористики, хоча базується вона на матеріалі, який походить зі Східної Європи. Через це книжка має широку історично-географічну релевантність, а також еkleктичну методологію» (с. 6).

Спершу видання було орієнтоване на канадського читача і побачило світ під назвою «Ukrainian Folklore in Canada», і лише через майже півстоліття з'явився український переклад книги. Для нас зібрані матеріали мають особливу цінність, оскільки, відмежовані територіально, українці мають змогу більш докладно дізнатись, якими шляхами розвивався їхній національний фольклор у канадських преріях.

Оцінюючи актуальність цього дослідження, варто вказати, що Р.-Б. Климаш усебічно дослідив ті жанри української народної творчості, які сформувалися в умовах адаптації українського населення до канадських реалій. До прикладу, автор характеризує такі явища українського фольклору, як жарт, макаронічні тексти з елементами англійських слів, українське кантрі тощо, що свідчить про новаторство рецензованої монографії.

Цікавою є структура рецензованої монографії. Автор так побудував своє дослідження, щоб читач зміг простежити динаміку змін у народній культурі українського населення в іонаціональному середовищі. Перші розділи видання містять аналіз фольклорного матеріалу, що походить з України, а далі розглядаються явища народної культури, що витворились уже на канадській землі. Дослідник звертає увагу на те, що подекуди це оновлені та реконструйовані жанри, однак фіксує й цілком нові, оригінальні фольклорні зразки. Теоретичну частину книги завершує порівняльний аналіз двох різних, проте взаємозалежних пластів української фольклорної спадщини: «старого, іммігрантського», що зберігає усі атрибути традиційної української народної культури, та «нового, ентічного», що утворився у канадських преріях. Відтак, діахронний принцип дослідження дає змогу виразити трансформаційні явища українського фольклору, який зазнав іонаціональних нашарувань, проте залишився стійким перед загрозою цілковитої асиміляції.

Діахронний підхід дав змогу авторові обґрунтувати свою періодизацію українського фольклору в

Канаді, яку вчений пов'язав із прямою залежністю народної творчості від змін у способі життя й мислення українців. Автор виокремив три стадії розвитку іммігрантського фольклору: *спротив, розрив і переосмислення*. Стадія спротиву — це фіксація всіх елементів, які допомагали зберегти національну ідентичність. Стадія розриву натомість демонструє поступову переоцінку фольклорної спадщини, що передбачає забування тих явищ фольклорної традиції, що втратили свою актуальність. У процесі третьої стадії — переосмислення — відбуваються процеси осучаснення та пристосування до умов канадської дійсності. Така періодизація дає змогу не лише виразити шляхи входження українського фольклору в канадський контекст, а й допомагає простежити причини формування низки оригінальних жанрів українського фольклору, які з'явилися у процесі адаптації в канадських преріях.

Важливо, що аналізуючи особливості розвитку українського фольклору в Канаді, автор бере до уваги умови, в яких жили українці на території іншої держави. Дослідник цілком умотивовано подає історичну довідку про перші кроки українців у Канаді, їхній побут, зокрема фермерську (авторський термін, який Р.-Б. Климаш вважає компромісом між українсько-канадською вимовою «фармарський» та українською літературною нормою «фермерський» [2, с. 310]) діяльність: звичаї у веденні господарства, будівництві, родинні (зокрема весільні) та календарні (жнивні) традиції тощо. Автор пише й про конфлікти, які виникали між українцями та канадцами як представниками різних традицій.

Звісно, Р.-Б. Климаш веде мову й про органічність зв'язків фольклору та побуту. Автор фіксує випадки, коли поведінка українців базувалася на традиціях народної культури. До прикладу, українці часто зверталися до ворожок та знахарів, нехтуючи офіційною медициною.

Адаптація українського населення у Канаді стимулювала процес відбору та сегментації фольклорної спадщини. Р.-Б. Климаш виокремив два аспекти цього процесу: по-перше, відмирання тих елементів, які втратили свою функціональну значущість; по-друге, створення зразків народної творчості, пристосованих до канадських реалій.

Розглядаючи пісенну творчість початків української імміграції, Р.-Б. Климаш виділяє три основні

тематичні цикли: 1) пісні про від'їзд з дому та подорож до Канади; 2) ліричні пісні про особливості життя у чужій країні; 3) комічні пісні, що відображають українсько-канадські культурні взаємини (с. 36—37). На думку дослідника, наступні покоління української спільноти у Канаді перші дві групи пісень сприймають як первинні вияви народної творчості, які тепер втратили актуальність. Відтак, вони важливі лише як свідчення особливостей початкового періоду імміграції.

На думку дослідника, традиційні оповідні жанри українського фольклору в Канаді (наративи) в основному відображають економічні, побутові та релігійні аспекти життя. Відтак, логічним є поділ їх на три тематичні групи: 1) моралізаторські, дидактичні історії, спрямовані проти пожадливості та скупості; 2) історії про родинне життя; 3) антиклерикальні історії й анекдоти (с. 50).

Складним був процес адаптації українців у Канаді, зокрема щодо ведення господарства. З'являлися народні оповідання, в яких герой-бідняк протистояв заможній людині. Такі оповіді активно поширювалися серед перших емігрантів, однак їхні нащадки, народжені у Канаді та призвичаєні до економічної ситуації, уже не виявляли інтересу до цих текстів. Оповідання побутової тематики поступово набували іронічного змісту й розповідалися для розваги. Брак священиків спричинив появу в українському фольклорі елементів дохристиянських вірувань¹. Поширеними були теми глузувань над священнослужителями. Дослідник резюмував, що при переселенні народної творчості до Канади українська фольклорна традиція зберегла свою життєздатність.

Звісно, фольклор українців зазнавав змін. За спостереженнями Р.-Б. Климаша, це стосувалося передусім вірувань: «старосвітські народні повір'я та пов'язані з ними обряди ввійшли до критичної стадії прискіпливого огляду й переоцінки» (с. 62). Так, поступово втрачали свою значущість замовляння, знахарство, замість прикмет українці зверталися до метеорологічних прогнозів тощо. Відтак, народні прикмети, які в Україні часто були орієнтирами у веденні господарства, тут здебільшого залишилися пасивним пластом фольклорної спадщини.

¹ Закономірно, що митрополит Іларіон (Іван Огієнко) згодом опублікував спеціальну монографію про язичництво українців [4].

Звісно, поряд із відмиранням традиційних форм народної творчості поставали нові фольклорні тексти. Р.-Б. Климаш звернув увагу на меморати. Фольклорист відзначив мовні особливості таких творів, зокрема вказав на гіперболізацію, повтори, поступовий перехід від третьої особи до першої. Автор рецензованої монографії відзначив, що «меморати хоча й подають приклади мужності, наполегливості й успіху першопроходців, проте зазвичай ігнорують ті моменти життя іммігранта, що стали джерелом ніяковості...» (с. 76).

Актуальними фольклорними жанрами стають жарти та анекдоти. Їхні теми — різні непорозуміння, які виникали з українцями. Як приклад, автор подає тексти жартів, що відтворюють процедуру отримання водійських прав. Р.-Б. Климаш слушно вказує, що гумористичне спрямування таких творів свідчить про трансформацію фольклору до канадських реалій.

Адаптувалися до канадських традицій і народні обряди. Значно зменшилася кількість обрядових пісень, однак основні обряди, зокрема хрестинні, весільні та похоронні, функціонують й досі, хоча набули нових якостей. Автор докладно аналізує український весільний обряд, ґрунтовно описує його специфіку, етапи проведення, традиції тощо. Виявляється, канадці мають певні перестороги щодо українського весілля, яке суттєво різниться від традиційного канадського весілля, що відбувається з невеликою кількістю запрошених, декількома стравами та напоями, без музики і танців. Натомість українське весілля — це бурхлива та людна подія, в якій першочергову вагу мають не церковний обряд, а бенкет та забава гостей. Траплялися навіть випадки критики українського весілля у пресі, однак не поодинокими були факти зацікавлення такими діями. Хоча українське весілля втратило більшість старокрайових звичаїв й усе ж дещо перейняло у канадців, проте досі цей обряд залишається беззаперечним виявом української етнічної автентичності. Автор акцентує на музичному аспекті українського весілля, зауважуючи, що платівки з українською весільною музикою набули значної популярності на території Західної Канади.

Р.-Б. Климаш доречно зауважив, що беззаперечною жанровою оригінальністю вирізняється українське кантрі. Це вже явище нової культурної тра-

диції, яка спирається на традиційний матеріал, однак набула сучасної форми. Платівки слугують «і спотворюючим, і продуктивним механізмом, що може трансформувати традиційний спадок, пропонуючи нові напрямки для експериментування і творчості» (с. 101).

Оскільки українське кантрі є комерційним проектом, укладачі платівок прагнули зібрати найбільш популярний пісенний матеріал, що передбачало врахування побажань слухачів на концертах і виступах. Внаслідок цього випускали платівки з традиційними, макаронічними та англомовними піснями в українській адаптації. Це задовольняло смаки широкої слухацької аудиторії: від старшого покоління українських емігрантів, що звикло до традиційної української пісні, і до молодих канадських українців, котрі мали інші музичні уподобання. Отже, українське кантрі — це вияв акультурації, баланс між традиційними та сучасними зразками народної культури, що дало змогу зберегти етнічну специфіку української пісні, продемонструвати її життєздатність.

Автор монографії не оминув і такого цікавого вияву народної творчості як фольклорні фестивалі. Р.-Б. Климаш поділив їх на три групи. Першу групу склали закриті фестивалі окремої спільноти. Друга група — це фестивалі певної етнічної групи, організаторами й учасниками яких є представники різних етносів. Фестивалі третього типу поліетнічні. Фольклорист докладно схарактеризував особливості національного канадського фестивалю, що проходить у м. Дофін (провінція Манітоба), звернувши увагу не лише на проведення дійства, а й наслідки та значення події для української громади. На думку дослідника, «український фестиваль — це унікальне поєднання старого й нового, обрядова та катарсична подія, що не лише стимулює слабку місцеву економіку, не лише розважає людей на відпочинку, але й — що значно важливіше — вирішує важливу проблему етнічного виживання у новому світі» (с. 127).

Приклади української народної культури у канадських преріях, що подав фольклорист, допомагають простежити шлях українського фольклору у непростому процесі адаптації до функціонування в іноетнічному середовищі. Вчений акцентує на тому, що українці в Канаді все ж зберегли національну основу своєї народної творчості.

Дослідник робить спробу увиразнення особливостей українського фольклору в Канаді, який має дві основні складові — це іммігрантський та новий, утворений уже в канадських реаліях. Звісно, саме іммігранський фольклор є підґрунтям, на якому виростають нові зразки народної творчості. Це демонструє стійкість народної творчості.

Значущість видання Р.-Б. Климаша також у зібраних фольклорних матеріалах. Ілюстраціями авторських спостережень є оповідання, інтерв'ю, етнічні жарти та дискографія. Частина таких прикладів унаочнює теоретичний матеріал монографії, проте більшість із них складає додатки. Тексти згруповано відповідно до тем розділів, що сприяє системності викладу. Важливо, що після кожного фольклорного тексту є примітки щодо респондента, місця та часу запису. Цікавими є й зауваження автора щодо теми, основних мотивів того чи іншого твору, вказівки на аналогічні за тематикою тексти.

Цінними є й список респондентів та бібліографія, зокрема і напрацювань автора рецензованої монографії. Більшість рекомендованих видань — це англомовні праці, що побачили світ у Канаді та США. Такий список джерельної бази актуальний для українських дослідників, які цікавляться питаннями української фольклористики на американському континенті. Особливе значення також має список рукописів автора із вказівкою на місце їх зберігання.

Тематикою поміщених у монографії фольклорних текстів є типові життєві соціально-побутові ситуації, а події відбуваються на території України та Канади. Відтак, у цих творах можна віднайти реалії двох країн: згадки про панщину, ярмарки, а також готелі, банки тощо.

Тексти записано із збереженням особливостей мовлення оповідачів. Ось приклад із казки «Угода»: «Два брати. Єден був багач, другий бідняк. Ну, але той бідний, що ж, він був бідний. А багач мав штири коні, снопи возет» (с. 152). У таких творах нерідко наявні паралельні форми: «один», «єден», «оден»; «звідке», «вітки»; «хлопець», «хлопиц» тощо. Варто зауважити, що оповідні прозові твори, на відміну від жартів, практично не містять макаронізмів і зберігають риси певного діалекту української мови.

Інша група фольклорних матеріалів висвітлює різні аспекти адаптації українців до канадського способу життя, зокрема щодо медицини. Йдеться про по-

зитивне ставлення до народних методів лікування та нехтування офіційною медициною. Під час бесіди фольклорист цікавився причинами звернення до во-рожок, просив оповісти про процес та особливості лікування, вказати на джерела отриманих знань тощо.

Цікавою є група етнічних жартів — це твори, що з'явилися уже на теренах Канади. Вони представляють образ недолугого українця, котрому важко при звичаїтись до канадських реалій. Це жарти щодо мовних непорозумінь та різні комічні сценки, які висміюють необізнаність і відсталість емігрантів. Етнічні жарти першої групи побудовано на використанні макаронізмів, адже гумористичний ефект досягається мовними засобами. Тексти подано українською мовою, проте доповнено поясненнями незрозумілих україномовній аудиторії слів. Друга група жартів не потребує таких пояснень. Трапляються й твори, які містять елементи відвертого приниження українців, які в очах канадського населення постають неосвіченими, відсталими людьми. До прикладу: «*Запитання*: Чому лише двоє українців несуть труну? *Відповідь*: Тому що бак для сміття має лише дві ручки»; «*Запитання*: Чому в українців круглі плечі та квадратні голови? *Відповідь*: Бо якщо в них щось запитаєш, вони кажуть: «Не знаю» і здвигують плечима. А якщо їм сказати відповідь на те запитання, вони стукають себе по маківці та вигукують: «А, я забув!» (с. 229) тощо. Дискусійним є наявність тут текстів із відверто зневажливим ставленням до українців — цінність таких творів як явища народної культури вельми сумнівна.

Грунтовним авторським опрацюванням відзначається сегмент додатків про платівки з українським кантрі «Дискографія». Р.-Б. Климаш виділив три основні групи платівок: вокальні, змішані та інструментальні. Автор докладно їх описав — крім назви платівки, переліку пісень та імен виконавців, є інформація про студію і місце запису, подано каталоговий номер платівки тощо. Перелік пісень містить вказівку на особливість кожного твору — це традиційна, нетрадиційна чи макаронічна пісня.

Думаю, що цінність рецензованого видання передусім у тому, що Р.-Б. Климаш один із перших канадських фольклористів висвітлив низку маловідомих аспектів народнопоетичної творчості українських емігрантів та їхніх нащадків. Такі унікальні явища народної культури, як меморати, гумористичні твори,

зокрема з використанням макаронізмів half-напів, українське кантрі, етнічні фестивалі тривалий час залишались недослідженим пластом української народної культури в канадських преріях. Р.-Б. Климаш не лише їх проаналізував, а й подав їхні тексти.

Про ґрунтовність дослідження Р.-Б. Климаша свідчить те, що дослідник не залишає поза увагою соціальний аспект дослідження: питання збереженості, трансформації чи функціонування певних фольклорних жанрів проаналізовано з огляду на соціальні чинники життя українців у Канаді.

Варто також вказати на систему авторських класифікацій. Автор вдало здійснює сегментацію різних явищ українського фольклору в Канаді, зокрема різних жанрів народної культури. Це дає можливість простежити певні тенденції розвитку народної творчості, визначити особливості побутування окремих жанрів та тематичних циклів, сформувати уявлення щодо специфіки перенесення українського фольклору на простори канадської дійсності тощо.

Хоча дослідник аналізував український фольклор переважно перших хвиль імміграції, однак у процесі викладу матеріалу часто брав до уваги й творчість пізніших поколінь. Науковець тим самим показав відмінність і водночас тяглість цих явищ народної культури та зробив висновки про особливості функціонування українського фольклору в Канаді загалом.

Видання Р.-Б. Климаша цінне не лише через творче використання теоретичних напрацювань північно-американської фольклористики, а й ґрунтовними польовими дослідженнями. Автор зібрав та зафіксував зразки української народної культури, яка постала в іномовному та інокультурному середовищі. Це фольклорний масив, відірваний від національної традиції та перенесений на новий культурний ґрунт. Зібрані зразки увиразнюють специфіку української адаптації у канадських преріях та демонструють життєздатність української народної культури в малоприсаєднаних для її повноцінного розвитку умовах.

Недоліком праці Р.-Б. Климаша можна вважати дублювання матеріалу. Автор нерідко використовує однакові приклади для ілюстрування різних аспектів дослідження. Так, у розділах «1. Контекст» та «5. Гриби на трасі, або іммігрант-дурень» аналіз різних явищ (у першому розділі — опис соціальних умов життя перих емігрантів, у п'ятому — характе-

ристика етнічних жартів) дослідник ілюструє тим самим діалогом: «*Запитання: Як одразу вбити п'ять тисяч українців? Відповідь: Треба лише посадити гриби на трасі*» (с. 28, 82). Зважаючи на широкий спектр зібраних фольклорних зразків, цього можна легко уникнути.

Також варто вказати на обмеженість цитованих фольклорних текстів. Автор представив лише найяскравіші, на його думку, зразки народної культури, а традиційні фольклорні елементи залишив поза увагою. Із традиційних явищ народної творчості дослідник звернув увагу лише на ті, що були в основі формування нових матеріалів.

Отже, видання Р.-Б. Климаша «Українська народна культура в канадських преріях» є помітним явищем української фольклористичної науки в Канаді. Завдяки цьому дослідженню українська наукова спільнота зможе дізнатись про особливості розвитку українського фольклору в чужомовних умовах. Автор цікаво проаналізував шлях, яким пройшла

українська народна культура у процесі адаптації в новому для неї середовищі, врешті зберігши свою самобутність перед загрозою асиміляції.

1. *Гримич М.* Українці та індіанці Канади: історія взаємовідносин Українці та індіанці Канади: історія взаємовідносин: рецензія / Гримич М. // *Українознавство: науковий громадсько-політичний культурно-мистецький релігійно-філософський педагогічний журнал.* — 2012. — № 3. — С. 211—212.
2. *Гримич М.* Роберт-Богдан Климаш і українська народна культура канадських прерій / Марина Гримич // *Климаш Р.-Б.* Українська народна культура в канадських преріях. — Київ : Дуліби, 2013. — С. 310—316.
3. *Кухаренко С.* «Я був піонером!»: фольклористичні пошуки та знахідки Роберта-Богдана Климаша / Світлана Кухаренко // *Климаш Р.-Б.* Українська народна культура в канадських преріях. — Київ : Дуліби, 2013. — С. 298—308.
4. *Митрополит Іларіон.* Дохристиянські вірування українського народу / Митрополит Іларіон // *Історично-релігійна монографія.* — Вінніпег : Накладом Видавничої Комісії при Товаристві «Волинь», 1965. — 424 с.